

Nghiên cứu về truyện ngắn Việt Nam hiện đại và dạy học truyện ngắn Việt Nam hiện đại trong nhà trường phổ thông

Phan Thị Nữ*

*TS. Trưởng khoa Khoa Sư phạm, Trường Đại học Trà Vinh

Received: 2/4/2023; Accepted: 8/4/2023; Published: 14/4/2023

Abstract: *In the 2018 Education Program, the modern Vietnamese short story plays an important role in shaping the face of contemporary Vietnamese literature, being able to fully satisfy all principles for literary corpus and all forms of literature. requirements of teaching Literature in the direction of competence. The synthesis, systematization, analysis and evaluation of research works on teaching Vietnamese modern literature and short stories in the direction of competency approach are necessary in the current context.*

Keywords: *Capacity, approach to capacity, modern Vietnamese short stories.*

1. Đặt vấn đề

Chương trình Ngữ văn 2018 là môn học bắt buộc từ lớp 1 đến lớp 12. Thể loại truyện ngắn Việt Nam hiện đại đóng vai trò quan trọng, có khả năng đáp ứng đầy đủ mọi yêu cầu của việc dạy học Ngữ văn theo tiếp cận năng lực (TCNL). Chính vì vậy, cũng như tất cả những nội dung dạy học khác theo hướng phát triển năng lực, Chương trình Ngữ văn 2018 nói chung, truyện ngắn Việt Nam hiện đại nói riêng quá trình chuyển việc dạy học truyện ngắn Việt Nam hiện đại từ cách tiếp cận nội dung sang cách tiếp cận năng lực (TCNL) đang đặt ra rất nhiều vấn đề mới mẻ trên cả hai phương diện lí luận và thực tiễn. Và nghiên cứu toàn diện việc dạy học truyện ngắn Việt Nam hiện đại (VNHD), đáp ứng yêu cầu đổi mới phương pháp dạy học (PPDH) Ngữ văn trong giai đoạn hiện nay, do đó, là việc làm cần thiết, mang tính thời sự và có giá trị khoa học - sư phạm cao. Bài viết, tác giả trình bày một số kết quả từ nghiên cứu vấn đề nêu trên.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Những nghiên cứu về truyện ngắn Việt Nam hiện đại

Truyện ngắn VNHD là những truyện ngắn được sáng tác trong tiến trình hiện đại hoá văn học Việt Nam từ đầu thế kỉ XX đến nay, gắn liền với sự vận động về thi pháp và bám sát hiện thực xã hội Việt Nam qua từng giai đoạn.

Công trình *Truyện ngắn Việt Nam - Lịch sử - Thi pháp - Chân dung* do Phan Cự Đệ làm chủ biên có thể xem là công trình nghiên cứu có quy mô lớn nhất từ trước đến nay về truyện ngắn Việt Nam từ trung đại đến hiện đại. Tài liệu gồm 28 chương là một tổng kết về mặt lí luận và văn học sử, tái hiện những chặng đường lịch sử và xu hướng phát triển của nền truyện

ngắn Việt Nam suốt từ thời kỳ trung đại đến thời kỳ hiện đại; trong đó trọng tâm chú ý là: Lịch sử phát triển của truyện ngắn Việt Nam từ năm 1900 cho đến 2006; thi pháp truyện ngắn Việt Nam và thể giới (kết cấu và cốt truyện, tình huống và khoảnh khắc, chủ đề và chi tiết, nhân vật, ngôn từ, thủ pháp nghệ thuật...); các kiểu truyện ngắn; mối quan hệ giữa truyện ngắn hiện đại và truyện ngắn truyền thống v.v. Phần không nhỏ của công trình là các bài nghiên cứu về truyện ngắn của những nhà văn tiêu biểu như Nguyễn Công Hoan, Thạch Lam, Nam Cao, Nguyễn Huy Thiệp,...

Trong những năm trở lại đây, một số luận án tiến sĩ chuyên ngành Văn học cũng tập trung nghiên cứu nhiều vấn đề xung quanh truyện ngắn VNHD. Có thể kể: luận án của Lê Thị Hương Thủy (2013) *Truyện ngắn Việt Nam từ 1986 đến nay: nhìn từ góc độ thể loại*; luận án của Hoàng Thị Thu Giang (2014) *Truyện ngắn Việt Nam 1945 - 1975 như một trường diễn ngôn*, v.v.

Năm 2018, NXB Đại học Vinh cho ra mắt *Giáo trình truyện ngắn Việt Nam hiện đại* của Đinh Trí Dũng và Bùi Việt Thắng. Giáo trình gồm 5 chương: Chương 1: *Quan niệm về truyện ngắn*; Chương 2: *Đặc trưng thể loại truyện ngắn*; Chương 3: *Các dạng thức truyện ngắn*; Chương 4: *Truyện ngắn Việt Nam từ đầu thế kỷ XX đến 1945*; Chương 5: *Truyện ngắn Việt Nam từ 1945 đến nay*.

Với cấu trúc này, người đọc có thể bao quát được khái niệm, sự hình thành truyện ngắn, đặc trưng truyện ngắn và các dạng thức truyện ngắn, đồng thời biết được lịch sử phát triển truyện ngắn VNHD qua hai thời kì lớn, cùng với các cây bút truyện ngắn tiêu biểu. Đặc biệt, ở Chương hai: *Đặc trưng thể loại truyện ngắn* (do Đinh Trí Dũng viết), tác giả đi sâu

phân tích, nhận định, đánh giá, làm sáng tỏ về các đặc trưng rõ nhất và chung nhất của truyện ngắn hiện đại. Những điểm chung, những giao thoa và nhiều khi là trùng khít giữa truyện ngắn và tiểu thuyết; bên cạnh đó cũng có những khác biệt, những đặc trưng riêng để phân biệt giữa truyện ngắn và tiểu thuyết. Điểm đáng chú ý ở chương này là tác giả đã đi sâu phân tích vai trò của chi tiết trong truyện ngắn, một yếu tố có tầm quan trọng đặc biệt đối với thể loại tự sự cỡ nhỏ này.

Giới thiệu kiến thức “*một cách hệ thống, tinh giản, chú ý những vấn đề trọng tâm, cố gắng tiếp thu và cập nhật những thành tựu mới trong nghiên cứu lịch sử văn học Việt Nam hiện đại*” (Lời nói đầu), cuốn sách là một bức tranh toàn cảnh, khái quát tương đối toàn diện về truyện ngắn VNHD. Đây là một công trình khoa học có ý nghĩa lí luận và thực tiễn trong hoạt động nghiên cứu văn học hiện nay; là một tài liệu tham khảo bổ ích cho những bạn viết, bạn đọc đang quan tâm đến truyện ngắn nói chung và truyện ngắn Việt Nam nói riêng.

Gần đây nhất, Lê Hương Thủy đã công bố chuyên luận *Truyện ngắn Việt Nam đương đại – Diễn trình và động hướng* nhằm phân tích, lí giải và làm sáng tỏ diễn trình, động hướng của truyện ngắn trong đời sống văn học Việt Nam hôm nay. Chuyên luận gồm 5 phần: 1) *Truyện ngắn Việt Nam đương đại trong bước chuyển của đời sống xã hội và văn học*; 2) *Ý thức đổi mới tư duy nghệ thuật và những thực hành đổi mới lối viết*; 3) *Kết cấu truyện ngắn và các loại hình nhân vật*;

4) *Những động hình ngôn ngữ và cách thiết tạo điểm nhìn trần thuật*; 5) *Truyện ngắn nữ Việt Nam đương đại, những nhận diện ban đầu*.

Trong cuốn sách của mình, Lê Hương Thủy đã bao quát được những vấn đề chính yếu của truyện ngắn Việt Nam đương đại: từ việc đặt sự phát triển của thể loại này trong bước chuyển của đời sống xã hội và văn học đến ý thức đổi mới tư duy nghệ thuật và thực hành đổi mới lối viết, kết cấu, các loại hình nhân vật, những động hình ngôn ngữ và thiết tạo điểm nhìn... Tác giả cũng có những khảo sát cụ thể về những thay đổi của văn học trước sự bùng nổ của internet; về ảnh hưởng của không gian mạng đến việc khai thác thị trường xuất bản và làm xuất hiện một thế hệ người viết và người đọc có thị hiếu thẩm mĩ khác trước; về sự thâm nhập, giao thoa giữa truyện ngắn và thơ (trong truyện ngắn Nguyễn Huy Thiệp), giữa truyện ngắn và tiểu thuyết (trong truyện ngắn *Cánh đồng bất tận* của Nguyễn Ngọc Tư), giữa

truyện ngắn và kịch (trong truyện ngắn *Kịch câm* của Phan Thị Vàng Anh), những truyện ngắn có yếu tố nhật kí, thư từ (trong *Khi người ta trẻ* của Phan Thị Vàng Anh, *Bức thư gửi mẹ Âu Cơ* của Y Ban),... Có thể nói đó chính là những điểm tạo nên sự khác biệt của công trình này so với các công trình nghiên cứu truyện ngắn trước đây.

Những công trình nghiên cứu trên đây đã đi sâu vào phân tích những đặc trưng của truyện ngắn VNHD từ góc độ thi pháp và văn hóa. Phương pháp tiếp nhận VB VH từ góc độ văn hóa sẽ hạn chế cách tiếp nhận khép kín chỉ khám phá nội tại văn bản, tách rời VB VH, nhất là truyện ngắn VNHD với đời sống. Tìm hiểu về thời đại và văn hóa sẽ lí giải nguyên nhân hình thành các yếu tố nội dung, các yếu tố hình thức của truyện ngắn VNHD. Đặc biệt, cách tiếp nhận này phù hợp với quan điểm dạy học theo hướng PTNL, giúp HS nhận ra truyện ngắn VNHD không xa lạ với đời sống HS.

2.2. Những nghiên cứu về dạy học truyện ngắn Việt Nam hiện đại trong nhà trường phổ thông

Dạy học truyện ngắn VNHD trong nhà trường phổ thông là vấn đề đã được nghiên cứu ở Việt Nam nhiều năm qua. Từ những năm 1970, khi chuyên ngành Lí luận và PPDH Ngữ văn còn non trẻ, chúng ta có công trình *Vấn đề giảng dạy tác phẩm văn học theo loại thể* (Trần Thanh Đạm chủ biên). Trong công trình này, ở bài nghiên cứu *Truyện và giảng dạy truyện*, tác giả đã nhấn mạnh đến ba yếu tố tình tiết, nhân vật, lời kể; và yêu cầu về mặt phương pháp khi dạy truyện là phải: “*Làm cho HS nắm vững được sự phát triển của tình tiết trong tác phẩm tức là nắm được cốt truyện*” [tr.177]; “*Làm cho HS cảm thụ được sâu sắc, đánh giá được đúng đắn nhân vật trong tác phẩm*” [tr.183]; “*Làm cho HS cảm và hiểu được cái ý vị trong lời kể của tác giả (hay của người kể chuyện)*” [tr.194].

Trong hàng loạt những nghiên cứu tiếp sau đó, vấn đề dạy học truyện ngắn hiện đại trong nhà trường được nghiên cứu cụ thể hơn. Tiêu biểu có thể kể đến một số công trình như: Nguyễn Thanh Hùng (2006), *Nghiên cứu và dạy học truyện ngắn hiện đại*; Nguyễn Thị Thanh Hương (2005), *Dạy học truyện ngắn ở trường phổ thông*; Phan Trọng Luận (2005), *Giáo trình PPDH Văn*; Trần Đăng Xuyền (2014), *Phương pháp nghiên cứu và phân tích tác phẩm văn học*; Nguyễn Viết Chữ (2011), *Phương pháp dạy học tác phẩm văn chương theo loại thể*; Nguyễn Thanh Hùng (2013), *Tri thức đọc hiểu truyện ngắn hiện đại*, v.v.

Phan Trọng Luận (2005) cho rằng: “*Dạy truyện*

ngắn chủ yếu là phải nắm chắc được các nhân vật, các sự việc, đặc biệt là các nhân vật trung tâm và các sự kiện điển hình của tác phẩm... Khi giới thiệu cốt truyện GV nhất thiết phải giúp các em nắm chắc được hệ thống nhân vật, mối quan hệ giữa các nhân vật, quá trình phát triển tâm lí, đặc điểm cá tính, số phận của các nhân vật ra sao,... cùng với các sự kiện trong mối quan hệ hữu cơ của nó trong tác phẩm". Còn theo Nguyễn Viết Chữ (2006): "Ở loại truyện ngắn này tất cả đều xoay quanh tình huống.... Dạy học loại truyện này không thể không phân tích sự vận hành của tình huống, quá trình hình thành, diễn biến tâm trạng nhân vật. Những điểm nút của tình huống cũng là nơi có phẩm chất thẩm mĩ nghệ thuật cao nhất" v.v. Ngoài ra, có thể tìm thấy hàng loạt gợi ý bổ ích khác như: "Đọc hiểu truyện ngắn hiện đại không phải chỉ mô tả giải thích thể loại cùng cách dùng từ đặt câu, mô tả tâm lí nhân vật hay tóm lược nghĩa lộ thiên của truyện mà phải đọc ra được nghĩa ẩn kín của tác phẩm"; "Khi dạy truyện ngắn, không những cần chú ý đến cốt truyện, kết cấu, nhân vật mà còn phải tập trung khảo sát tình huống truyện và nghệ thuật trần thuật."

Một số luận án tiến sĩ chuyên ngành Lí luận và PPDH Ngữ văn trong những năm gần đây cũng tập trung nghiên cứu nhiều vấn đề xung quanh việc dạy học truyện ngắn VNHD; tiêu biểu là: luận án của Đặng Thị Mây (2010), *Dạy học truyện ngắn Việt Nam sau 1975 ở trường Trung học phổ thông*; luận án của Lê Thị Hương Thủy (2013) *Truyện ngắn Việt Nam từ 1986 đến nay: nhìn từ góc độ thể loại*; luận án của Hoàng Thị Thu Giang (2014) *Truyện ngắn Việt Nam 1945 - 1975 như một trường diễn ngôn*; luận án của Hoàng Văn Vĩnh (2015), *Dạy học truyện ngắn 1945-1975 cho HS THPT theo hướng hoạt động sáng tạo*; luận án của Đặng Vũ Công Hoài (2017) *Thi pháp truyện ngắn Việt Nam giai đoạn 1975 - 1985*,...

Những tài liệu như Dự án phát triển GV THPT và trung cấp chuyên nghiệp (2013), *Chuyên đề bồi dưỡng GV Trung học phổ thông môn Ngữ văn*; Nguyễn Văn Tùng (2018), *Lí luận văn học và đổi mới đọc hiểu tác phẩm*; Võ Thanh Thủy (2016), *Vận dụng phương pháp dựa trên phản hồi của học sinh vào dạy học tác phẩm Chữ người tử tù*; Phan Thị Nở (2019), *Dạy học truyện ngắn VNHD ở trường THPT theo hướng phát triển năng lực học sinh trong chương trình Ngữ văn mới*... cũng đã đề cập đến nhiều yêu cầu, gợi ý quan trọng về PPDH truyện ngắn nói chung, truyện ngắn VNHD nói riêng.

Nhìn chung, lí luận và PPDH truyện ngắn VNHD

đã kế thừa và bám sát những thành tựu của lí luận và phê bình văn học, chú ý đến những yêu cầu quan trọng của tiếp nhận truyện ngắn VNHD để từ đó hướng dẫn HS hình thành, phát triển những kĩ năng giải mã, tạo nghĩa cho văn bản truyện ngắn, kĩ năng phân tích tiêu đề, cốt truyện, tình huống truyện, nhân vật, chi tiết nghệ thuật, thời gian và không gian nghệ thuật, ngôn ngữ, nhân vật, người kể chuyện... Tuy nhiên, trong bài nghiên cứu *Thực trạng dạy học truyện ngắn theo đặc trưng thể loại ở trường THPT*, tác giả Dương Thị Hồng Hiếu cũng chỉ ra những hạn chế cơ bản của thực trạng dạy học truyện ngắn nói chung, truyện ngắn VNHD nói riêng trong thời gian qua.

3. Kết luận

Những công trình, bài viết nghiên cứu về truyện ngắn Việt Nam hiện đại và dạy học truyện ngắn Việt Nam hiện đại đã thu hút được sự quan tâm chú ý của giới nghiên cứu và giảng dạy văn học. Tất cả những công trình, bài viết đó đều đem lại những đóng góp nhất định vào hành trình nghiên cứu và giảng dạy truyện ngắn VNHD trong thời gian qua; đồng thời cung cấp những cơ sở, tiền đề quan trọng để tiếp tục đáp ứng yêu cầu đổi mới chương trình, SGK Ngữ văn sau 2018 nói riêng và đáp ứng yêu cầu của thực tiễn đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục phổ thông hiện nay.

Tài liệu tham khảo

1. Nguyễn Thị Bình (2007), *Văn xuôi Việt Nam từ 1975 - 1995: Những đổi mới cơ bản*, NXB Giáo dục Đà Nẵng.
2. Nguyễn Viết Chữ (2010), *Phương pháp dạy học tác phẩm văn chương (Theo loại thể)*, NXB ĐHSP, Hà Nội.
3. Nguyễn Quang Cường (2011), "Phát triển năng lực ngôn ngữ và năng lực văn học cho học sinh phổ thông trước yêu cầu đổi mới", *Tạp chí Giáo dục*, (266), tr.30-32.
4. Đinh Trí Dũng, Bùi Việt Thắng (2018), *Giáo trình truyện ngắn Việt Nam hiện đại*, NXB Đại học Vinh.
5. Trần Thanh Đạm (1968) (Chủ biên), *Vấn đề giảng dạy tác phẩm văn học theo loại thể*, NXB Giáo dục.
6. Phan Cự Đệ (2007) (Chủ biên), *Truyện ngắn Việt Nam - Lịch sử - Thi pháp - Chân dung*, NXB Giáo dục.
7. Nguyễn Thanh Hùng (2006), "Nghiên cứu và dạy học truyện ngắn hiện đại", *Văn học Việt Nam sau 1975 những vấn đề nghiên cứu và giảng dạy*, NXB Giáo dục.